



Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo



Том / Volume XXXIV (2026).
Книжка / Issue 1

DOI: 10.54664/YBJQ1462

МОНАСТИРЪТ „СЕН ГАЛЕН“ В КОНТЕКСТА НА МАДЖАРСКИТЕ НАШЕСТВИЯ ОТ 926 г.

Божин ДОНЧЕВ*

THE ABBEY OF ST. GALL IN THE CONTEXT OF THE MAGYAR INVASION OF 926

Bozhin DONCHEV

Abstract: *In this article, I explore the preparation of the monastic community of the Abbey of St. Gall to repel the Magyar Invasion of 926. I have based my research on the Casus Sancti Galli of Ekkehard IV, which was written during the first half of the 11th century and represents a literary “revolt” against the Monastic reform. The image that Ekkehard builds of Engilbert II of St. Gall is of a capable military commander, successfully defending the Abbey, loyal to king Henry the Fowler. This image is vital, because it only strengthens the relationship between the Royal power and the Abbey of St. Gall, thus strengthening the latter’s position of immunity against the Reformers.*

Keywords: *St. Gall, abbey, warring clergy, Vegetius, Ekkehard, Magyars, Ottonian warfare, Barbarian incursions, Engilbert II, Henry the Fowler, Monastic Reform.*

Историята на манастира „Сен Гален“

Абатството е основано ок. 613 г. от св. Гал, ученик на св. Колумбан. През 747 г., след посещение на Карломан, брат на Пипин Къси (751–768), манастирът се превръща в обект на дарения от страна на франкската аристокрация, а от кралете Луи Благочестиви (814–840) и Лудвиг Немски (843–876) получава с кралски имунитет [Clark, J.M. 1926, p. 4–15]. Тук разглежданият период от историята на обителта – X в. – е връх в интелектуалната продукция на абатството. Традицията на манастирските училища, започнала през първата половина на IX век, привлича децата на франкската аристокрация като нейните възпитаници, които след това намират място като канцлери или учители в кралския двор [Clark, J.M. 1926, p. 7–10].

„Casus Sancti Galli“ в българския превод на проф. Александър Николов „Историите на манастира „Сен Гален“ е едно от най-живите литературни произведения на Средновековието и е последната оригинална творба на ранносредновековната интелектуална традиция на абатството. Нейният автор монахът Екехард IV (ок. 980 – ок. 1056) допълва историята на манастира, започната от Ратперт от Сен Гален (ок. 855 – ок. 911), обхващайки периода от „края на 80-те години на IX век до май 972 г.“ [Екехард IV 2000, с. 5]. Характерно за творбата е, че не е

* **Божин Дончев** – докторант, Катедра „Стара история, тракология и средновековна история“, Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“; България; @bojoloko@gmail.com

цялостна история на абатството, а сборник с преживелици на обитаващите го монаси и техните светски покровители, чието датиране от автора невинаги е точно [Clark, J.M. 1926, p. 255]. Творбата е писана по времето на игуменството на Нортперт (1034–1072)¹, кралски избраник за поста, е своеобразен „бунт“ на Екехард срещу абата-реформатор, въвеждащ по кралска повеля монашеската реформа с присъщия ѝ ригоризъм².

Екехард предава пълнокръвно образите на предишните обитатели на манастира, запомнени от абатското предание с тяхното лично благочестие, човешки таланти и житейски екстравагантности. Може би и това е причината в „Историите“ да са включени и няколко военни събития, в чийто център попадат монаси, абати и един епископ, които някак си съумяват да съчетаят евангелския морал с повика на военния инстинкт на средновековния благородник. Скоро след творбата на Екехард от манастира ще излезе една поема от анонимен автор с нравоучителен характер за миряни, оставайки последното оригинално произведение на манастирската традиция и мисъл [Clark, J.M. 1926, p. 256]. Това показва, че оригиналната традиция на живата литература е сподавена от аскетичния дух на монашеската реформа. Такава е съдбата и на поемата „Валтарий“, за която ще стане дума по-късно. Тази творба, създадена като упражнение по латински, ще бъде „изтрита“ от библиотеката на Сен Гален, оставайки в историята на Екехард IV [Clark, J. M. 1926, p. 244].

Маджарските нашествия в контекста на „Сен Гален“

Маджарските нашествия оставят траен отпечатък в паметта на европейските народи от Ранното средновековие. Маджарите са описвани като жестоки грабителите от съвременните им хронисти, но вероятно генезисът на отношенията между унгарските племена и Източнофранкското кралство е малко по-комплексен. Макар и първото споменаване на рейд срещу кралството да е от 862 г., маджарите ще станат трайни герои в латинските хроники в последното десетилетие на IX век [Reuter, T. 2013, p. 128]. Първата им поява като наемници е участието от 892 г. във войната на източнофранкския крал Арнулф (887–899) срещу моравския княз Святополк (870–894) [Reuter, T. 2013, p. 128]. В българската историография е добре известна ролята, която те изиграват като наемници на страната на ромеите във войните им с България в периода 894–896 г. Маджарите са привлечени срещу българите от византийския император Лъв VI Философ (886–912), след като цар Симеон Велики (893–927) отхвърля съюза си с германския крал и преминава на страната на моравския владетел. Последват две нападения в България, като при второто е опожарен Преслав, а Симеон е принуден да се укрепи в Дръстър [Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 247–248]. Именно след съвместно планирана и изпълнена операция от страна на цар Симеон Велики и печенежките му съюзници, маджарите са изтласкани от обитаваните от тях територии между Дунав и Дон и са принудени да се заселят в Среднодунавската низина, без да навлизат в Панония, която е под контрола на крал Арнулф, с когото те са в съюз до смъртта му през 899 г. [Божилов, И., Гюзелев, В. 1999, с. 247–248; Engel, P. 2001, p. 12]. През същата година е и първият им сериозен грабителски набег в Италия, подтикнат от крал Арнулф срещу противника му Беренгар (888–889, 896–901 и 905–924 г.). Маджарското нападение завършва с разгром на италианските войски на река Брента, а техният крал поема задължение да изплаща годишен трибут на маджарите, за да ги държи далеч от кралството си [Engel, P. 2001,

¹ Нортперт не е монах от „Сен Гален“, а идва от реформаторското братство Стабло по повеля на крал Конрад II (1024–1039). По това време сред монасите в „Сен Гален“ се е настанил по-свободен дух, дължащ се на аристократичния им произход. Именно строгостта на Нортперт ще предизвика тяхното недоволство [вж. повече у Duft, J., Gossi, A., Vogler, W. 1986, p. 119]. Всички преводи на български езикв статията са на автора. – Б. ред.

² Екехард нарича реформаторите схизматици, което е сериозно обвинение: „Това не го казвам никакъв случай, понеже съм съгласен с монасите новатори, които сега имат навика да дразнят Бога с приумиците си, за да увеличават собственото си падение. За тях все пак много по-подобаващо би било да дъвчат кървава меса, отколкото да правят по навик нечестиви неща, сякаш по някакво схизматично религиозно суеверие“ [Екехард IV 2000, с. 98].

р. 12]. След 900-ата година, когато германският им съюзник Арнулф вече е мъртъв, изпълнените с желание за плячка маджарите обръщат поглед към Източнофранкското кралство. Именно Арнулф е обвиняван от хрониста Видукинд от Корвей, че с призоваването на маджарите на помощ срещу моравците им е предоставил възможност да мародерстват и убиват в кралството [Widukind of Corvey 2014, p. 31]. Завръщащата се от Италия армия се обединява с чакащата на Тиса маджарска войска и през 901 г. нападат Каринтия, през 902 г. – Моравия, на следващата година Бавария, а през 904 г. оплячкосват отново Италия [Bakay, K. 2006, p. 542]. Първата голяма загуба за християните от езичниците грабителите е през 907 г., когато водената от баварския маркграф Луитполд армия е унищожена край Братислава. Заедно с него на бойното поле загиват и Теотмар, архиепископ на Залцбург, както и 19 графове, двама епископи [Bakay, K. 2006, p. 542]. След това сражение зачестяват маджарските набези в Централна и Западна Европа в годините до 955 г., когато при Лехфелд Отон I Велики (936–973) ще разгроми маджарите. Дотогава техните набези опустошават източните и южните части на Западнофранкското кралство, както и района на Базел, Ааргау, Северна Италия, достигайки през 926 г. до Атлантическия океан [Bakay, K. 2006, p. 543]. Маджарите, освен безмилостни разорители са и важен политически играч в сложните взаимоотношения между Източнофранкското кралство и съседните му държави и племенни съюзи, но също и във вътрешните му дела. Освен за споменатия съюз с крал Арнулф, маджарите са привлечени на помощ от славянското племе далеминци срещу Хайнрих, херцог на Саксония, през 906 г.³, а през 914 г. баварският херцог Арнулф намира убежище при тях и сключва съюз, след като влиза в конфликт с новия германски крал Конрад (911–919) [Bakay, K. 2006, p. 543; MGH SS rer. Germ. 41 1915, p. 46, §XVIII–XX]. Той не е единственият, с когото нашествениците имат договорни отношения – подобна *amicitia* е уредена с крал Беренгар през 905 г. за срок от 15 години и е подновена през 920 г., а е зачитана от маджарите чак до смъртта му през 924 г. Можем да посочим и деветгодишния мир след нашествието от същата година, сключен с германския крал Хайнрих I (919–936) и преждевременно нарушен от него през 933 г. [Bakay, K. 2006, p. 543].

Запознаването с текстовете на хронистите съвременници на нападенията, оставя усещането за безпомощността на християнските армии. Разказите рисуват в мрачни краски погрома, който мародерите оставят след себе си: „В лето 901 от възплъщението на Господа унгарците нахлуха в земите на лангобардите и жестоко подложиха всичко на убийства, пожари и грабежи. Когато жителите на тези земи се опитали да се противопоставят на насилието и зверския им бяс, безброй хора загинали от стрели, а много епископи и графове били избити. [Regino of Prüm. 2009, p. 226] Регинон от Прюм, авторът на този разказ, представя унгарците като зверове, чийто суров начин на живот в степите ги е калил. Разбира се, че някои от неговите представи за това племе са архаизирани, свързани с хуните или пък скитите, но е много интересно, че миграцията на унгарците е предадена с голяма точност от монаха хронист: „След като са принудени да избягат от насилието на печенегите, те се сбогуват с родните си места в търсене на земи, където да живеят и да създадат селища. Първоначално обикаляли пустините на Панония и Авария и набавяли храната си чрез лов и риболов. След това нападнали земите на каринтийците, моравците и българите, като ги тормозели с постоянни набези...“ [Regino of Prüm. 2009, p. 226].

Тактиката на маджарите

Съвременните автори отбелязват предимството на начина на водене на бой от маджарите. Регинон от Прюм с неприсъща за монах точност прави „дисекция“ на тяхната тактика:

³ Видукинд разказва, че маджарските пратеници, дошли за годишния трибут на германския крал, били отпратени с празни ръце, което предизвикало нашествието на ордата през земите на далеминците, които този път отказали помощ на своите бивши съюзници. Явно е, че този мир се е крепял с изплащането на годишен налог, което, от своя страна, удовлетворява грабителската икономика на маджарите. [Widukind of Corvey. 2014, pp. 30–31].

„...като убиват малцина с меч и хиляди със стрели, които изстрелват от лъковете си, направени от роз⁴, с такова умение, че е почти невъзможно да не бъдеш улучен от тях. Но те не умеят нито ръкопашния бой във формация, нито превземането на обсадени градове. Те се сражават, втурвайки се напред и обръщайки обратно конете си, често наистина имитирайки бягство. Не могат и да се бият продължително време; но биха били непреодолими, ако упоритостта им беше толкова силна, колкото и атаката им. Най-често те напускат битката в разгара на сражението и скоро след това се връщат от отстъплението си, за да се бият отново, така че точно когато си мислиш, че си спечелил, трябва да се изправиш пред критичния момент.

Техният начин на водене на бой е още по-опасен с това, че другите народи не са свикнали с него. Единствената разлика между техния начин на водене на бой и този на бретонците е, че те използват стрели, докато бретонците хвърлят копия. Те не живеят като хора, а като зверове. Защото, както се говори, те ядат месото си сурово, пият кръв, разрязват сърцата на пленниците и ги поглъщат малко по малко, сякаш са лекарство; и не проявяват никакво състрадание, нито съжаление.“ [Regino of Prüm. 2009, p. 205].

Описанието на Регинон съвпада с „Тактиките“ на ромейския василевс Лъв VI (886–912), който също откроява отделни аспекти от характерните за маджарите военни прийоми: „Предпочитат битките от далечно разстояние, засадите, обкръжаването на противниците, симулирано оттегляне и придвижване, както и разпръснати формации. Когато принудят враговете си да се обърнат в бягство, те оставят всичко останало настрана и са безмилостни в атаката си. Те не мислят за нищо друго освен за преследването.“ [Leo VI. 2010, p. 457].

Лъв VI отличава и въоръжението им, отбелязвайки, че то се състои от мечове, копия, броня, включително и за конете, както и лъкове, но предпочитаното оръжие, когато са преследвани, е лъкът, за боравенето на кон, с който когато се прекарват много време в упражнения [Leo VI. 2010, p. 455]. Измамата, а не силата като средство за постигане на победа, е отбелязана както от василевса, така и от Регинон. Нещо, което липсва в творбата на монаха, е отношението на маджарите към обсадната война. Лъв VI отбелязва, че когато се натъкнат на врагове, потърсили убежище в крепост, унгарците усърдно търсят как да причинят недостиг на обсадените, а впоследствие чрез това да ги изтощят, принуждавайки затворените в укреплението да се съгласят на тежките условия, които варварите налагат [Leo VI. 2010, p. 459]. От това наблюдение на ромейския император лесно може да се заключи, че маджарите, като степен народ, за когото хронистите твърдят, че не обитава градове, а по време на война живее на стан [Leo VI. 2010, p. 459], не притежават необходимите умения за построяването на обсадни машини, с които да шурмуват обсадените от тях укрепления. Филип Контамин твърди, че те рядко постигат успехи в обсадното дело, задоволявайки се с опожаряването на предградия и блокирането на противника [Contamine, P. 1984, p. 33]. За първи път в Аугсбургската кампания от 955 г. маджарите ще бъдат подготвени за обсадна война.

В Германското кралство тактиката за справяне с нашествениците е отдавна изпитана; всъщност нейните корени са късноантични и са наследени от Каролингите, а впоследствие – от Отоните, и успешно се прилага с оглед намаляване загубите сред населението и неговата стопанска продукция, както и с цел разгромяването на различни нападения. Основата на системата са укрепените градове в рамките на кралството, но и множеството изникнали между тях укрепления, седалища на местната комитална власт, които при нужда са убежища за селячеството и сборни пунктове за опълчението. Защитата и поддръжката на тези укрепления е поверена на мъжкото население, свободно или не, което във време на нападение образува опълчение, чиято мобилизация е задължение на местния сеньор, той има правото да я свика посредством дадения му от краля имунитет. В случая това може не само да бъде светски управител, но и епископ, а и абат на голям манастир [Bachrach, D. S. 2014, pp. 71–73]. Населението също е задължено да участва в поддръжката на друга стратегическа инфраструктура – пътища и мостове, с което да

⁴ Става въпрос за композитен лък. – б.а. Б.Д.

улесни придвижването на кралските войски, но също и между укрепленията, които обикновено са построени на еднодневен преход разстояние. Освен това между укрепленията имат добра комуникационна система със светлинни сигнали, чрез които да се уведомяват мъжете, че е време за мобилизация [Bachrach, D. S. 2014, p. 221]. Така установена, отбранителната система създава добра предпоставка за водене на отбрана в дълбочина. Идеята на системата, възприета от Каролингите, но усъвършенствана при Отоните, е да въвлече нашественика между мрежата от укрепления, разбивайки голямата армия на малки отряди, търсещи фураж за конете и храна. Задачата на местните графове, осъществима с опълчението и личните им войски, е да дават изненадващи сражения на тези отряди, разбивайки ги. По този начин те отслабват нашествениците, забавят ги, принуждавайки ги да се оттеглят. Другата оперативна цел на отбранителната система е контролът в даден регион да бъде задържан до пристигането на основната кралска армия, която да даде голямо сражение на варварските армии.

Именно в такъв контекст трябва да се разглежда и отбраната на манастира „Сен Гален“ при маджарското нашествие през 926 г. Описвайки нахлуването през тази година, Видукинд се оплаква, че маджарите извършили такива кланета и изгорили толкова манастири, че е по-добре да остане безмълвен за погрома [Widukind of Corvey. 2014, p. 45]. Отбелязването от негова страна само на манастирите като пострадали е логично, тъй като те се превръщат в желана плячка за маджарите не само защото са слабо укрепени, за разлика от градове и кастели, но и притежават множество ценности – църковна утвар, мощехранителници, както и припаси от храна и вино. Абат по това време в „Сен Гален“ е Енгелберт⁵, чиято дейност по отбраната на манастира и манастирското имущество е впечатляваща. Научавайки за приближаващата опасност, Енгелберт подготвя отбраната на манастира, въпреки че:

„...всеки от войниците се тревожел за себе си, заповядал на по-силните братя да се въоръжат и засилил прислугата, а сам той, като Божи исполин, облечен в броня, навлякъл качулка и расо и наредил на братята да сторят същото, като рекъл: „Братя мои, както до днес пълни с вяра в Бога воювахме с дявола, нека помолим Бога да ни разреши да покажем сега силата на мишиците си“. Започнали да правят стрели, да тъкат платове за ризници, да плетат кошове. Наподобявали щитове от здрави дъски и върбови кошници, ребрата и сопитите били подобрени и закалени с огън“ [Екехард IV. 2000, с. 64–65]⁶.

Използвайки липсата на манастирските войски, вероятно разпръснали се при новината за приближаващата опасност, Енгелберт оправдава монашеското въоръжаване. Изразът „като Божи исполин, облечен в броня“ е препратка към Първа книга Макавейска, с която се цели вероятно да се оправдае заемането на даден монах с военно дело – както Юда Макавей пази избрания народ от езичниците, така и Енгелберт подготвя защитата на християните от маджарските нашественици. Изкушаващо е за изследователя да приеме, че абатът наистина е надянал под монашеското облекло ризница, подканвайки своите събратя да направят същото. За подобна интерпретация липсват други изворови данни. По-нататък тече истинската подготовка на братята за посрещането на нашествениците, а именно въоръжаването им. За подготовяното от монасите оръжие трябва да се направят някои добавки към българския превод.

В превода на Александър Николов е посочено, че отците плетат кошове. В латинския текст обаче *fundibula plectuntur* [MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 292, §51]. В случая по-коректно би било да се каже, че плетат, усукват прашки, тъй като очевидно текстът на Екехард се отнася към подготовката за отбрана. Прашката е оръжие, което не е непознато в реалиите на Отоновото кралство през X век. Според Дейвид Бахрах има свидетелства за употребата на оръжието, но не и в полево сражение [Bachrach, D. S. 2014, p. 151]. Приведените примери от Бахрах са за наличието на прашкари в армията на Отон I при обсадата на Гарда през 961 г. спрямо описанието на Адалберт от Магдебург [Bachrach, D. S. 2014, p. 151]. Във версията, която Рабанус Маурус

⁵ Енгелберт е абат на манастира след 21.09.925 г. до 933 г., когато се отказва по здравословни причини. Умира на 13.08.934 г. [Вж. повече в Duft, J., Gossi, A., Vogler, W. 1986, p. 113].

⁶ Вж. латинския текст [MGH SS rer. Germ 82 2020, pp. 290–291, §51].

прави през IX в. на трактата на Вегеций „*Epitome rei militaris*“, употребата на бойни прашки според Бахрах следва библейския разказ за Давид и Голиат [Bachrach, D. S. 2014, p. 151]. Необходимо е да се внесат някои уточнения, тъй като подготовката на монасите буди известни съмнения. Първо, прашката като оръжие изисква определени умения. Добър прашкар може да запрати с точност камък на разстояние 150 – 200 метра. Не е ясно дали изобщо Енгелберт е имал на разположение мъже, изкусни в боравенето с прашка. Второ, според *Етимологиите* на Исидор „*fundibulus*“ е машина, която изхвърля камъни напред [Isidore of Seville. 2006, p. 364, XVIII, §10]. Думата също се среща и в *Първа Книга Макавейска*, 6 гл., където отново с нея се назовава някаква машина за хвърляне на камъни⁷. Интересно е, че от скриптория на Сен Гален е оцеляло илюстрирано копие на *Книга Макавейска*, подвързана заедно с „*Epitome rei militaris*“ на Вегеций, който пък е снабден с речник с термините на латински и немски език [Bachrach, D. S. 2014, p. 125]⁸. Възможно ли е Екехард да е заел от латинския текст на Макавейте термина за каменометна машина? Всъщност, в Ранното средновековие е трудно да се измери точен термин из множеството, с които се указват каменометните машини. По-честите изрази, които се отнасят към т. нар. „торсионни каменомети“, са „*onager, mangonella, petraia*“ и пр. [Rogers, R. 1992, pp. 254–274]. В случая трябва да се отбележи, че римската късноантична традиция на устройство на различни военни машини – тарани, обсадни кули, метателни съоръжения – е добре усвоена от германските народи, а употребата им от Каролингите и Отоните е засвидетелствана от съвременните историци [Дюлгеров, Н. 2022, с. 26]. Способността на тези машини е да изстрелват камък на разстояние 450 м, като размерите им позволяват да бъдат поставяни на крепостни стени [Bachrach, D. S. 2014, p. 161]. Подготовката обаче на една такава машина изисква не само опитни дърводелци, но и познание за нейната сглобка. Нужни са и „артилеристи“, обучени в прицелването на подобен тип оръжия. Глаголът, използван от Екехард, „*plectuntur*“ (от „*plecto*“) означава ‘плета, преплитам, усуквам’. Това, съчетано със ситуацията, пред която братството е изправено – реакция на приближаваща опасност, неотложност, като че ли изключва изработването от братята на каменомет. По-скоро става въпрос за подготовката на прашки, тъй като в латинския език думите за прашка и каменометна машина са еднакви [Bradbury, J. 2004, p. 256]. Има и още една възможност – използването на прашка, прикачена на прът с дължина около метър и половина, чието латинско название е *fundibulus*. В случая се получава „ръчен требушет“, чието действие е следното – долният край на прашката се завързва около пръта, а горният се нахлузва. След поставянето на снаряда в оръжието, то се вдига с две ръце над главата и с мах се изстрелва в посока на противника, като горният край на прашката се освобождава и камъкът полита. Този метод не изисква особени умения, освен яки мишци. Далечината на полета на снаряда е около 50 метра. Графични сведения за употребата на този вид намираме в ръкописа на *Chronica maiora II* от Матю Парис в ръкописа MS 016II, където в две отделни сражения при разказа за Петия кръстоносен поход са изобразени мъже, въоръжени с *fundibulus* (fig. 1 и 2). Вегеций нарича прашкарите с пръчка „*fundibulatores*“, а „*funditores*“ са според него въоръжените с ръчна прашка [Vegetius. 2004, p. 96]. Той определя тези оръжия като особено подходящи при защита на укрепление [Vegetius. 2004, p. 97]. От приведените примери си личи, че Енгелберт черпи идеи за защитата на крепостта от Вегеций. Какво метателно оръжие са ползвали защитниците обаче, е трудно да се установи, тъй като става въпрос за смесване на терминологията, но най-вероятно ще да е прашки – самостоятелно или на прът.“

Проблем в българския превод представлява и думата *ребра* в пасажа „*ребрата и сопите били подобрени и закалени с огън*“, която в латинския оригинал е „*spariones*“, но вероятно става дума за съвсем просто ловно копие, което според Исидор се мята [Isidore of Seville. 2006, p. 261, XII, §6, 31]. Те, както и сопите, или бойните тояги, са заострени и закалени с огън. Мона-

⁷ „...et convertit castra ad locum sanctificationis dies multos et statuit illic ballistas et machinas et ignis iacula et tormenta ad lapides iactandos et spicula et scorpios ad mittendas sagittas et fundibula“ – [Vulgata, I Macch. 6:51].

⁸ Вж. там и бележка 135, в която подвързването на двата текста заедно е датирано или в 933 г., или в 955 г.

сите подготвят и кръгли щитове от дъски и преплетени клони. Енгелберт също евакуира манастирската библиотека в Райхенау, както и момчетата и старците с прислугата – във Васербург, а с останалите от монасите се оттегля в построеното укрепление на река Зитер [Duff, J., Gossi, A., Vogler, W. 1986, p. 113], наречено Синтриа унум [MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 292, §51] още от времето на св. Гал. Екехард допълва, че мястото е укрепено със стена и засек, така че да е „най-мощното укрепление“ [Екехард IV. 2000, с. 64; MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 292, §51]. Именно непристъпният терен и високият дух на защитниците разколебават маджарите да нападнат кастела, след като откриват неговото местоположение [Екехард IV. 2000, с. 68; MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 304, §55]. Екехард също съобщава, че Енгелберт изпращал и разузнавачи в околностите на манастира, които да следят за движението на нашественика. Осъзнал главното си тактическо предимство – липсата на обсадно оръжие у маджарите – абатът на „Сен Гален“ е доста способен като командир на бойното поле, подбирайки внимателно естествено защитеното място в района, разполагайки с достатъчно провизии и дори с богослужбни книги за набързо построената църква в укреплението [Екехард IV. 2000, с. 65; MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 294, §52]. Енгелберт се доказва и в сражение с вражеските съгледвачи на основната войска, тръгнала си от абатството. Резултатът от сражението, освен един пленен и няколко убити варвари, е принуждаването на основната част от войската да заеме отбранителна позиция в полето, а на другия ден да се изнесе от района на манастира. Абатът проявява и лична смелост, предвождайки разузнавателна група в разсипания манастир, а впоследствие, узнавайки за тактиката на маджарите да се завръщат на опустошените от тях места, доукрепява кастела с ров и осигурява по-добър водоизточник. Така още известно време е възможно монасите да пбъдат защитени от намиращата се в района на Боденското езеро маджарска войска. След като опасността преминава, по думите на Екехард: „... Енгелберт оставил оръжието и с хората си отново се отдал на небесното служение. Показал се като способен човек и в двете поприща“ [Екехард IV. 2000, с. 75]⁹.

Макар маджарските нашественици да опустошават манастира, абатът се справя със задачата да опази богатствата му, както и живота на братята. Споменът за него, предаден столетие по-късно от Екехард, е за способен военачалник, ала и духовник. Тук обаче няма как да не възникне въпросът – как монах става способен военачалник?

Отговорът може би е даден от Дейвид Бахрах. В своето изследване, посветено на войната в Свещената римска империя през X в., той изказва хипотезата, че подготовката на Енгелберт да посрещне маджарските нашественици всъщност е вдъхновена от *Epitome Rei militaris* на Вегеций, късноантично римско съчинение, чиито запазени преписи от Средновековието надхвърлят 300 броя. В *Epitome* Вегеций съветва подготовката на новобранците да се извършва с щитове от преплетени клони, подобни на тези, които се изработват по поръчка на сенгаленския абат [Bachrach, D. S. 2014, p. 121]. Тази теза би била оспорима, ако сред съкровищата на манастирски скрипторий, достигнали до наши дни, не е и препис на *Epitome* от X в. Ще допълня Бахрах с това, че Вегеций споменава използването на камъни и прашки, за да се защитава град или крепост, нападнати от варвари [Vegetius. 2004, pp. 16–17]. Плетенето на прашки, както споменах, също е част от подготовката на Енгелберт за отблъскването на нашественика. Заключение, което не изключва употребата и консултирането на военния наръчник на Вегеций от абата на „Сен Гален“, мисля, че е в рамките на логичното предположение.

⁹ За латинския текст вж. [MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 324, §63].

Поемата „Валтарий“ като пример за военната култура в монашеската литература

Друго литературно произведение на Сенгаленската школа е поемата „Валтарий“, написана от Екехард I¹⁰ в годините на неговата младост. Имайки предвид, че Екехард е роден ок. 900 г. близо до Сен Гален, това би било преди 930 г. [Clark, J. M. 1926, p. 241] Тя е от интерес за настоящото изследване, тъй като според някои автори отразява маджарското нашествие.

Епичната поема разказва за подвизите на Валтарий, даден за заложник от своя баща – краля на Аквитания, в двора на Атила, където израства като могъщ воин и приближен на хунския владетел. Аквитанският принц впечатлява Атила, който му поверява командването на хунските войски в сражение с народите на запад от Дунав. Впоследствие Валтарий избягва с дъщерята на бургундския крал Хилдегонда, също заложница на Атила, но сгодена за аквитанския принц в детството им, към своите родни земи. По пътя си е пресрещнат от франкския крал Гюнтер, който е начело на отряд от 12 избрани воители, подпомогнат от избягалия по-рано от хунски плен Хаген. В дуели Валтарий успява да обезглави 10 от воините, а накрая осакатява Гюнтер и своя приятел Хаген, който пък отрязва десницата на Валтарий. Помирил се със своите врагове, аквитанецът и неговата възлюбена стигат до родината му, където наследява трона от баща си и управлява щастливо в продължение на тридесет години [Waltharius 1984, pp. 120–151].

Оригинална хрумка ли е на един монах да създаде поема, изпълнена с бойни сцени? Според Екехард IV другият Екехард написва поемата за своя учител като упражнение по метрика на латински, но в една момчешка възраст като според манастирския хронист: „Варваризмите и езикът още не показват, че някой, който се старае като германец, внезапно ще стане латинец“ [Екехард IV. 2000, с. 93]. Около мнението, че поемата е делото на един все още недоучен младеж, се обединяват и изследователите, основавайки се на недовършената метрика на стиховете [Clark, J. M. 1926, p. 243; Manitius, M. 1911, p. 611]. Произведението обаче добива бързо популярност. Негови почитатели са учената монахиня Хросвинта, както и епископът на Страсбург Ерманболд. Самият Екехард IV редактира стила на поемата около 1030 г. за Арибо, архиепископа на Майнц [Clark, J. M. 1926, p. 243]. Изненадваща е популярността на една поема с чисто светски характер сред клира на Църквата. Ала и този клир произлиза от аристокрацията на Немското кралство и вероятно в детска възраст представителите му са слушали истории за военните подвизи на своите предци. От само себе си изникват въпросите за произхода на поемата и за степента на оригиналност в нея от страна на Екехард. Авторът ползва различни изрази от Вергилий и Пруденций, ала в същото време в текста се четат и изрази, характерни за старогерманския език [Clark, J. M. 1926, p. 246]. Според изследователите вдъхновението за поемата е устно предавана германска сага [Clark, J. M. 1926, p. 247; Manitius, M. 1911, p. 612; Waltharius 1984, p. 31]. По въпроса за оригиналността на творчеството също има дискусии. Преводачът на поемата на английски Денис Крац смята, че тя е повлияна от класическите

¹⁰ Екехард I (900 – †14.1.973 г.) е един от най-известните химнописци в традицията на „Сен Гален“. Остава няколко секвенции, а поради учеността си и управленския си талант е избран за декан на манастира. Като декан балансира действията на суровия и непопулярен сред монасите абат Кралон. Когато абатът се оттегля, Екехард повишава действията на хранителната дажба на монасите с „изобилни ястия“ и бира. Екехард, заради някакъв си обет, отива на поклонение в Рим, където папата е впечатлен от даровитостта на монаха, ала след продължително заболяване го изпраща за „Сен Гален“ с мощи на св. Йоан Кръстител. Неговият племенник – Екехард II, също прочут със своите знания, става учител на швабската херцогиня Хадвига [вж. у Екехард IV. 2000, с. 92–93, 100; Clark, J. M. 1926, p. 241; вж. и бележките у Manitius, M. 1911, pp. 609–611]. Относно авторството на поемата Денис Крац смята, че то е спорно. Според него тя следва да бъде датирана по-рано от времето на Екехард I, а именно през IX век и епохата на Каролингския ренесанс. Крац прави това заключение въз основа на стила на произведението, напомнящо му трансформирането на германската устна традиция по маниера на класическата епика, както и въз основа на това, че поемата в своя оригинал е позната от преписа на Гералд, кгото някои учени дори смятат за автор, тъй като освен неговото име, това на Екехард не е споменато. Проблем се явява и идентифицирането на епископа Еркембалд [Waltharius. 1984, p. 13–15].

произведения „Енеида“ на Вергилий и „Психоматия“ на Пруденций, като Екехард нарочно се е опитал да подражава на класическия епичен стил [Waltharius 1984, p. 23]. Според Крац поемата е опит да се разкаже популярната германска легенда за Валтарий в класически хекзаметър [Waltharius 1984, p. 24]. Оригиналното в поемата на Екехард са пресъздадените битки. Докато Майер и Крац са на различни мнения относно банкета, на който Валтарий напива Атила и останалите хуни и бяга от плен, то относително баталните сцени като че ли има еднородност, че са създадени майсторски от Екехард¹¹.

Произведението е наситено с епични бойни сцени, пресъздадени с такава точност от автора, че четящият остава с впечатлението за нарочно търсен ефект. Като пример прилагам първия бой на Валтарий с хората на Гюнтер, франкския крал:

„Докато говореше, Валтарий хвърли копието си и/то премина през лявата страна на щита и приковавайки ръката му,/с която Гамало изваждаше меча си,/ към бедрото му, пробождайки и гърба на коня./ Веднага щом като жребецът усети раната,/ се надигна/и разтърсвайки гърба си, се опита да хвърли ездача,/ и би могъл да го направи, ако копието не го бе приковало./ Междувременно Гамало изпусна щита си; и сграбчвайки копието с лявата си ръка, се опита да го изтръгне от дясната си ръка (за да я освободи)./ Наблюдавайки това, прочутият герой веднага се затича и като хвана крака му, заби меча си до дръжката./ Докато изваждаше меча, той издърпа и копието от раната. В същия миг коня и ездача паднаха“¹².

Не е необходимо да се цитира цялата поема, за да се придобие представа за интензитета на сраженията. Следващите 11 битки на Валтарий срещу франките са изпълнени с ярост, закани, отрязани глави, изкусни изстрели с лък и прочие, което кара изследовател като Кларк да заключи, че Екехард I е черпил знания за ужаса по време на война от първо лице – вероятно от някой ветеран от маджарското нашествие [Clark, J. M. 1926, p. 248]. Това, което ще разгледам, е атаката на хунската конница, водена от Валтарий, в първата част на поемата. Описанието на метода на воюване на хуните кара някои изследователи да смятат хуните на Екехард за маджарите от нашествието в неговата младост [Clark, J. M. 1926, p. 243]. Обаче в разказаното сражение не присъства тактиката на маджарите. Двете армии се построяват на коне близо една срещу друга, хвърлят си копия и се впускат във фронтална атака с извадени мечове [Waltharius 1984, p. 84]. Валтарий се движи между бойните линии, посичайки противника, който в крайна сметка е обърнат в бягство и изклан. Може би само последното би могло да се свърже с маджарите, които при преследването на своя противник са безмилостни. Ако Екехард описваше нечий спомени от сраженията с маджарите през 926 г. в района на „Сен Гален“, то липсват характерните за маджарската конница прийоми на оттегляне, заблуждаване на противника, стоенето на разстояние и обсипването на противника с рояк стрели. В крайна

¹¹ Майер смята, че сцената е дело на Екехардовата фантазия, докато Крац приема, че е подражание на „Енеида“ вж. [Manitius, M. 1911, p. 612; Waltharius. 1984, p. 21]. Изобщо за моментите на подражание на античните автори у „Валтарий“ вж. [Waltharius. 1984, pp. 21–24]. За авторската оригиналност спрямо баталните сцени вж. [Manitius, M. 1911, p. 612; Clark, J. M. 1926, p. 247].

¹² *„Et simul in dictis hastam transmisit. At illa per laevum latus umbonis transivit, et ecce palmam, qua Camalo mucronem educere coepit, 675 confixit femori transpungens terga caballi. Nec mora, dum vulnus sentit sonipes, furit atque excutiens dorsum sessorem sternere temptat; et forsan faceret, ni lancea fixa teneret. Interea parmam Camalo dimisit et, hastam 680 complexus laeva, satagit divellere dextram. Quod mox perspicuens currit celeberrimus heros et pede compresso capulo tenus ingerit ensem; quem simul educens hastam de vulnere traxit. Tunc equus et dominus hora cecidere sub una.“* – [Waltharius. 1984, p. 130]

сметка всичко това е добре известно на хронистите от периода. Може ли в такъв случай да се оспори твърдението, че сражението с маджарите е оригинална хрумка на Екехард, направена по разкази? Според мен не. В района на „Сен Гален“ сраженията, които Екехард IV е решил да опише в своята история като по-значими, или тези, които са останали в паметта на региона като по-важни, всъщност са или обсади, или ръкопашен близък бой. Например битката на Фрикгау, където местният велможа Хермингер, заедно със синовете си, изненадва през нощта част от маджарите, нападали и „Сен Гален“, избивайки ги в лагера им с помощта на местните жители [Екехард IV. 2000, с. 76; MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 326, §64]. Другите сражения, касаещи маджарите, се водят в Алзас и в Бургундското кралство – твърде отдалечени географски от Екехард I. Макар и сражението в Алзас, описано от по-младия Екехард, да е вероятно битка на бойно поле, самият историк не дава други детайли, освен че победата била „пирова“ за маджарите [Екехард IV. 2000, с. 77–78; MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 326, §64]. За тези две битки с маджарите, споменати от Екехард, Михал Томашек смята, че са въведени в разказа, за да се отличи постигнатото от християнското оръжие възмездие над езичниците [Tomaszek, M. 2012, p. 188]. Въпреки това поемата е доказателство, че войната живо е вълнувала умовете на монасите в клаузурата на Сенгаленското абатство.

В заключение искам да изкажа предположение на основата на разгледаните случки. Бойните действия в историята на Екехард далеч не се изчерпват с маджарското нашествие и отбраната на монасите с оръжие. Напротив, има още няколко случки, в които монаси с дърво в ръка се защитават от разбойници, в други случаи водят военни действия срещу сарацините или местни феодала. Защо обаче Екехард разказва тези истории във втората четвърт на XI в., в годините на усилената монашеска реформа, на която Екехардовите разкази противоречат? За Томашек включването в наратива на героичните действия на Енгелберт е представяне на монасите като не съвсем безпомощни в контекста на маджарското нашествие [Tomaszek, M. 2012, p. 186]. Те обаче не постигат военен триумф срещу нашествениците, а това е сторено от светските воители [Tomaszek, M. 2012, p. 188]. Все пак трудът на Екехард, според полския историк, е сбор от анекдоти, чрез които авторът се опитва да внуши чувство на гордост на слушащите го, поради принадлежността им към клаузурата на „Сен Гален“ [Tomaszek, M. 2012, p. 170]. Подобно е им мнението на Войтек Йежерски, когато твърди, че Casus Sancti Galli в своята цялост е програма за създаването на монашеска идентичност, тъй като изворът за нея е устното предание на братството, а записалият го Екехард го превръща в огледало от миналото, в което да се оглеждат бъдещите монаси, своеобразен сенгаленски патерик [Jeziarski, W. 2016, p. 289]. Тази логика може да се потвърди и от самото отношение на Екехард към лотарингските реформатори, когато казва:

„Това не го казвам в никакъв случай, понеже съм съгласен с монасите новатори, които сега имат навика да дразнят Бога с приумиците си, за да увеличат собственото си падение... Ако някои от нас в тези бури на схизмата се вдигнат, за да достигнат небесата, както всъщност става, то те трябва да се надигнат по-стремително, в сравнение с отците от добрите стари времена, и да се бранят по-силно, за да разбият бойния ред на Сатаната, по-мощно да размахат копията, по-точно да мятат стрелите“ [Екехард IV. 2000, с. 98]¹³.

Може би отците в старо време са духовни колоси, а повърхностното отношение на реформаторите ригористи е целта на бунта на Екехард. Все пак Енгелберт се показва мъж способен и в попрището на светската и духовната война, защитавайки „Сен Гален“ в отбранителната война на Хайнрих I срещу маджарите. Важността на войната като формиращ елемент от клерикалната идентичност често се подценява. Но тя присъства не само чрез библейските метафори в умовете на сенгаленските монаси, но и като общностен спомен в труда на Екехард IV, като умствено развлечение в случая на поемата „Валтарий“, но и като практическо занимание

¹³ За латинския текст вж. MGH SS rer. Germ 82 2020, p. 386, §86.

при преписването на антични военни наръчници. Така дори и военният отпор на Енгелберт е част от монашеското самоопределяне в клаузурата на „Сен Гален“.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Sources

Екехард IV. 2000 – Екехард IV. Историите на манастира „Сен Гален“. Прев. Александър Николов, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000 [Ekehard IV. Istoriiite na manastira „Sen Galen“. Prev. Aleksandar Nikolov, Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2000].

Isidore of Seville 2006 – The Etymologies of Isidore of Seville, ed. and transl. by Barney, Stephen A, Lewis, W. J. Beach, J. A, Berghof, Oliver, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Leo VI 2010 – The Taktika of Leo VI. George Dennis transl., Washington DC: Dumbarton Oaks, 2010.

Regino of Prüm. 2009 – History and politics in late Carolingian and Ottonian Europe. The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg, ed. Simon MacLean. Manchester: Manchester University Press, 2009.

Vegetius. 2004 – Vegetius. Epitome Rei Militaris. M. D. Reeve ed. Oxford, Oxford University Press, 2004.

Waltharius. 1984 – Waltharius and Ruodlieb. Dennis M. Kratz ed. New York: Garland Publishing, 1984.

Widukind of Corvey. 2014 – Widukind of Corvey, Deeds of the Saxons, Bernard Bachrach transl., David S Bachrach transl. Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 2014.

Публикации / Publications

Божилев, И., Гюзелев, В. 1999 – Иван Божилов, Васил Гюзелев. История на България в три тома. Том I. История на Средновековна България VII–XIV век. София: Анубис, 1999 [Ivan Bozhilov, Vasil Guzelev. Istorina na Balgaria v tri toma. Tom I. Istorina na srednovekovna Balgaria VII–XIV vek. Sofia: Anubis, 1999].

Дюлгерев, Н. 2022 – Никола Дюлгерев. История на войните. Войните на Карл Велики. София: Millenium, 2022 [Nikola Dyulgerov. Istorina na voynite. Voynite na Karl Veliki. Sofia: Millenium, 2022].

Bachrach, D. S. 2014 – David S. Bachrach. Warfare in Tenth-Century Germany. Woodbridge: The Boydell Press. 2012.

Bakay, K. 2006 – Kornel Bakay. Hungary. – In: Reuter, Timothy ed., The New Cambridge Medieval History. Vol. III c. 900 – c. 1204. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 536–552.

Bradbury, J. 2004 – Jim Bradbury. Routledge Companion to Medieval Warfare. London: Routledge, 2004.

Clark, J. M. 1926 – J. M Clark. The Abbey of St. Gall as a Centre of Literature and Art. Cambridge: Cambridge University Press, 1926.

Contamine, P. 1984 – Philippe Contamine. War in the Middle Ages. Oxford: Blackwell. 1984.

Duft, J., Gossi, A., Vogler, W. 1986 – Johannes Duft, Anton Gossi, Werner Vogler. Die Abtei St. Gallen. Abriss der Geschichte. Kurzbiographien der Abte. Das stift-sanktgallische Offizialat, St. Gallen, 1986.

Jeziarski, W. 2016 – Wojtek Jeziarski. Speculum monasterii. Ekkehart IV and the making of St Gall's identity in the Casus sancti Galli-tradition (9th–13th centuries). – In: Kössinger, Norbert, Krotz, Elke and Müller, Stephan. Ekkehart IV. von St. Gallen. Berlin, Boston: De Gruyter, 2016, 267–302.

Engel, P. 2001 – Pal Engel. The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary. 895–1526. New York: I. B. Tauris. 2001.

Manitius, M. 1911 – Max Manitius. Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Erster Teil. Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts. Mit Index, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1911.

Reuter, T. 2013 – Timothy Reuter. Germany in the Early Middle Ages 800–1056. London: Routledge, 2013.

Rogers, R. 1992 – Randal Rogers. Latin Siege Warfare in the Twelfth Century. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Tomaszek, M. 2012 – Tomaszek, Michał. Węgrzy w Sankt Gallen w 926 roku: narracja o barbarzyńcach w Casus Sancti Galli Ekkeharda IV – Rocznik antropologii Historii, rok ii, nr 2(3), 2012, 161–189

Интернет базирани източници/Internet based sources

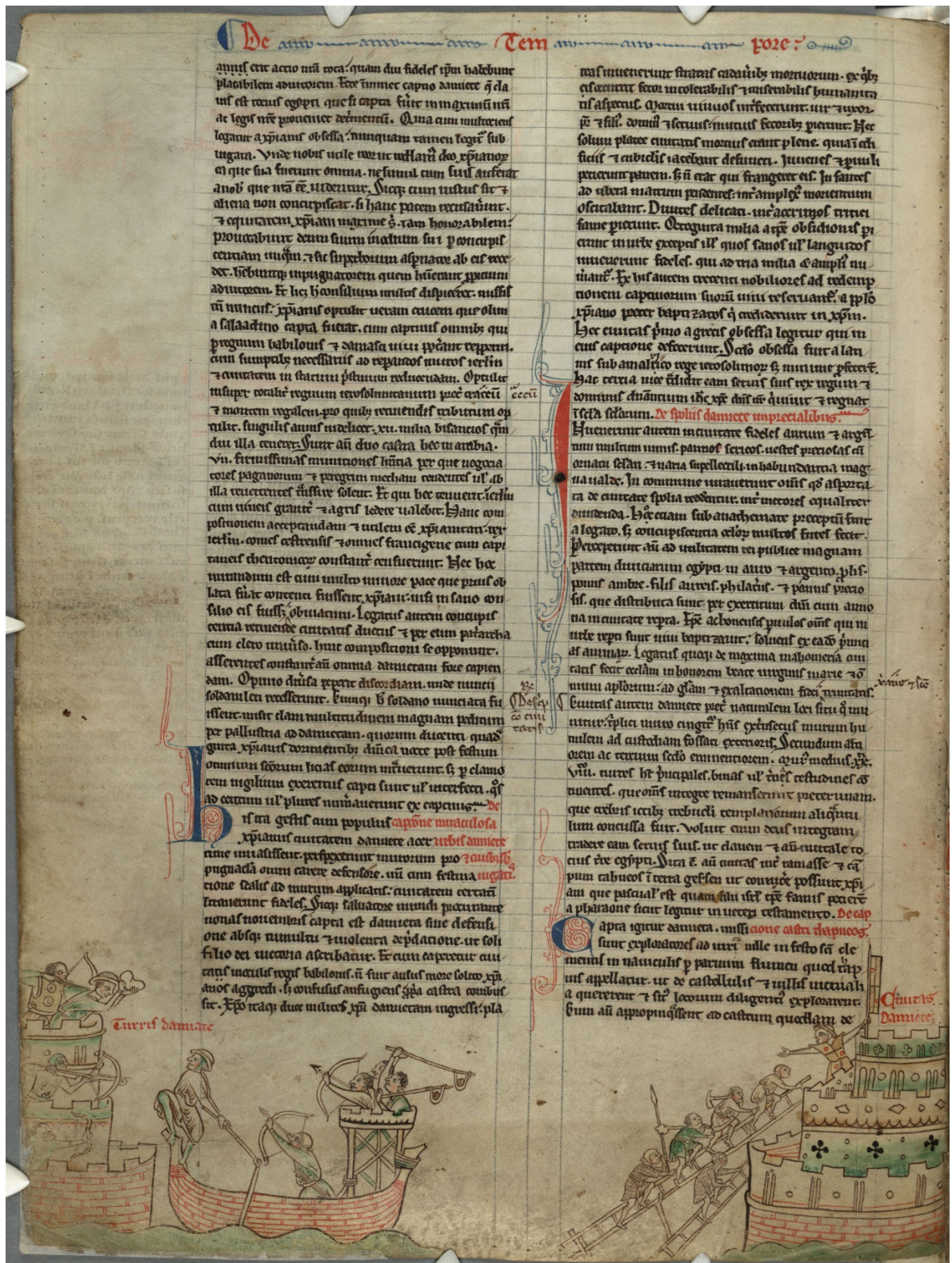
Cambridge, Corpus Christi College, MS 016II: Matthew Paris OSB, Chronica maiora II - <https://purl.stanford.edu/qt808nj0703> (достъпен на 26.12.2024).

Vulgata, I Macch. 6:51 – Vulgate. The Holy Bible in Latin Language with Douay-Rheims English Translation. - https://vulgate.org/ot/1machabees_6.htm (достъпен на 26.12.2024).

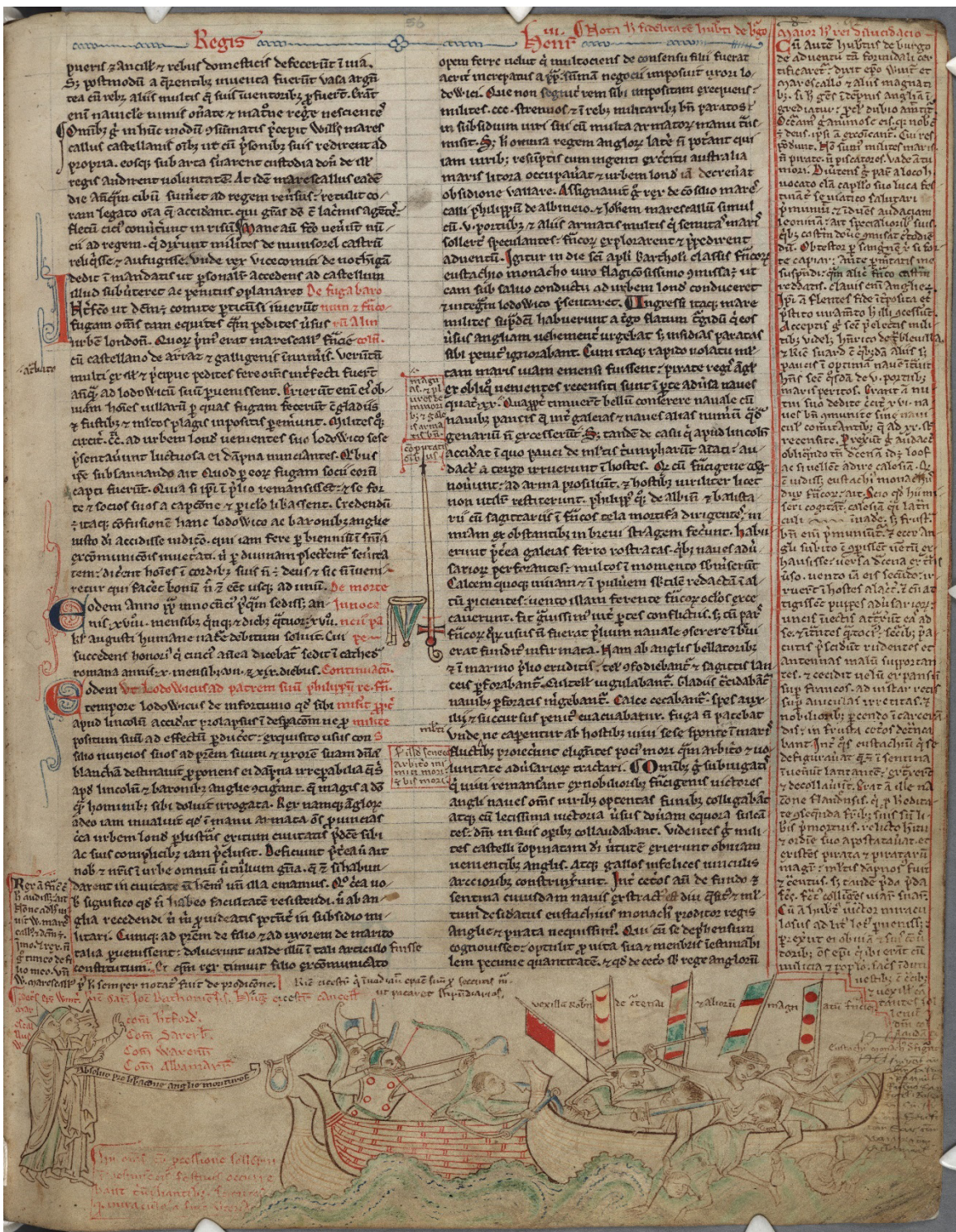
Съкращения/Abbreviations

MGH SS rer. Germ. 41 – Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum Separatim Editi. XLI. Luitprandi Opera, Herausgeben von Joseph Becker. Hannover und Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1915.

MGH SS rer. Germ 82 – Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum Separatim Editi. LXVII. Ekkehart IV. St. Galler Klostersgeschichten (Casus Sancti Galli), Herausgeben und übersetzt von Hans F. Haefele, Ernst Tremp. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2020.



Обр. 1. Употреба на fustibalus при обсадата на Дамиега. Cambridge, Corpus Christi College, MS 016П: Matthew Paris OSB, Chronica maiora II, f. 59v. <<https://parker.stanford.edu/parker/catalog/qt808nj0703>>, (Достъпно на 26.12.2024)



Обр. 2. Употреба на fustibalus в морско сражение. Забележителен е снаряда, поставен в прашката – сџд, вместо камък или оловен проектил. Cambridge, Corpus Christi College, MS 016II: Matthew Paris OSB, Chronica maiora II, f. 56 r. <<https://parker.stanford.edu/parker/catalog/qt808nj0703>>, (Достъпно на 26.12.2024)